

رویکردهایی در تحلیل و نقد شعر معاصر عربی

نازک الملائکه

ترجمه

دکتر ملیحه سیفی
محقق و مترجم

۱۳۹۷

۷۰۴

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

رویکردهایی در تحلیل و نقد شعر معاصر عربی

ترجمه دکتر طیبه سیفی، رقیه خرمی

نازک الملائکه، قضايا الشعر المعاصر، دارالعم للملايين، بیروت، ۲۰۱۴.

ویراستار: ندا نوری

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: فریبا باباخانی

طراح جلد: امیرشاهرخ فریوسفی

ناظر چاپ: صفر ممیزاد

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۴۰۰,۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است.

سرشناسه:	ملائکه نازک - م.؛ Malaikah, Nazik
عنوان قراردادی:	قضايا الشعر المعاصر، رقیه خرمی
عنوان و نام پدیدآور:	رویکردهایی در تحلیل و نقد شعر معاصر عربی/ نازک الملائکه؛ ترجمه طیبه سیفی، رقیه خرمی؛ ویراستار ندا نوری.
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری:	چهارده، ۳۴۸ ص.؛ نمودار
فروست:	مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ ۷۰۴.
شابک:	۹۷۸ ۹۶۴ ۴۵۷ ۴۳۴ ۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبیا
یادداشت:	واژه‌نامه؛ کتابنامه؛ نمایه.
عنوان دیگر:	مسائل شعر معاصر.
موضوع:	شعر عربی - قرن ۲۰ م. - تاریخ و نقد
موضوع:	Arabic poetry -- 20 th century -- History and criticism
شناسه افزوده:	سیفی، طیبه، ۱۳۵۵ -، مترجم
شناسه افزوده:	خرمی، رقیه، ۱۳۶۴ -، مترجم
شناسه افزوده:	دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات
شناسه افزوده:	Shahid Beheshti University. Printing & Publishing Center
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۷ ۶۰۴ ق ۶۶۸/م PJAY2285
رده‌بندی دیویی:	۸۹۲/۷۱۶۰۹
شماره کتابشناسی ملی:	۵۶۰۰۶۷۸

کد ناشر ۱۰۰۱۷۳۴

www.pub.sbu.ac.ir

http://press.ut.ac.ir

unipress@mail.sbu.ac.ir

فهرست

پیشگفتار مترجمان نه

مقدمه چاپ پنجم، به قلم نویسنده ۱

قسمت اول

بخش اول: شعر آزاد به منزله جریانی ادبی

فصل اول: سرآغاز پیدایش شعر آزاد و شرایط ظهور آن ۲۹

سرآغاز پیدایش شعر آزاد ۲۹

شرایط پیدایش شعر آزاد ۳۲

مزایای فریبنده، شعر آزاد ۳۴

نتایج روان‌پوش و وزن‌های آزاد ۳۷

پایان ضعیف شعر آزاد ۳۹

ایراد وزن شعر آزاد ۴۱

ظرفیت‌ها و آینده شعر آزاد ۴۲

فصل دوم: ریشه‌های اجتماعی جریان شعر آزاد ۴۵

شعر آزاد؛ جوششی اجتماعی ۴۹

۱. گرایش به واقعیت ۵۱

۲. تمایل به استقلال ۵۳

۳. پرهیز از نمونه ۵۳

۴. گریز از تقارن ۵۶

۵. ترجیح مضمون ۵۷

بخش دوم: شعر آزاد از نگاه عروضی

فصل اول: عروض کلی شعر آزاد ۶۳

مقدمه ۶۳

۱. شعر آزاد؛ نوعی سبک ۶۶

الف) سبک بیت (دومصرعی) ۶۷

۶۸	ب) سبک یک مصرعی
۶۹	پ) سبک موشح
۷۰	ت) سبک شعر آزاد
۷۱	ث) سبک بند
۷۱	۲. تفعله‌های شعر آزاد
۷۳	وحدت تفعله در شعر معاصر
۷۴	۳. بحرها و ساختار عروضی شعر آزاد
۷۴	۱. وزن بحرها
۷۸	۲. وزن ساختار و نظام عروضی
۸۱	شاعران اصغر و ساختارهای عروضی
۸۳	۴. شعر آزاد؛ شعری یک مصرعی
۸۷	فصل دوم: مشکلات بانی شعر آزاد
۸۷	مقدمه
۸۹	۱. و تد مجموع
۹۳	و تد در شعر شاعران معاصر
۹۶	۲. زحاف
۹۹	۳. تدویر
۱۰۴	تدویر در شعر آزاد
۱۰۹	برداشت پایانی
۱۰۹	۴. ساختارهای عروضی پنج و نه تفعله‌ای
۱۱۳	برداشت پایانی
۱۱۴	۵. مستفعلن در ضرب رجز
۱۱۸	۶. فاعل در حشو خبیب

بخش سوم: تأثیر شعر آزاد

۱۲۵	فصل اول: شعر آزاد و مردم
۱۲۵	مقدمه
۱۲۶	۱. طبیعت شعر آزاد

۱۳۱	۲. شرایط ادبی زمانه
۱۳۳	الف) ترجمه‌های منشور شعر غیرعربی
۱۳۸	ب) شعر نثروار
۱۴۰	نمونه اول
۱۴۰	نمونه دوم
۱۴۱	نمونه سوم
۱۴۲	۳. سهل‌انگاری شاعران
۱۴۳	الف) شکل نوشتاری نامناسب
۱۵۱	ب) اشتباه عروضی
۱۵۷	فصل دوم: انواع اشتباهات عروضی
۱۵۷	الف) آمیختگی در ساختارهای عروضی
۱۶۰	ب) آمیختگی واحدی به ظاهر برابر
۱۶۳	پ) اشتباهات تدوین
۱۶۷	ت) بازی با قافیه و بی‌نظمی به ن

بخش چهارم: ملحقات شعر آزاد

۱۷۵	فصل اول: بند و جایگاه آن در عروض عربی
۱۸۱	معیار عروضی بند
۱۸۵	بند و شعر آزاد
۱۹۳	فصل دوم: شعر نثروار
۱۹۹	بحث زیبایی
۲۰۳	بحث بر مبنای نقد ادبی

قسمت دوم

بخش اول: فن شعر

۲۰۹	فصل اول: ساختار سروده
۲۱۰	موضوع

۲۱۱.....	ساختار مناسب و ویژگی‌های آن
۲۱۶.....	سه نوع ساختار
۲۱۷.....	الف) ساختار مسطح
۲۲۱.....	نیروهای حرکتی سروده
۲۲۲.....	ب) ساختار هرمی
۲۲۳.....	نمونه‌ای از ساختار هرمی
۲۲۳.....	پ) ساختار ذهنی
۲۳۹.....	فصل دوم: شیوه‌های تکرار در شعر و معنای آنها
۲۵۱.....	فصل سوم: مفهوم تکرار در شعر
۲۵۶.....	تکرار بیانی
۲۶۰.....	تکرار تقسیم
۲۶۳.....	تکرار ناخودآگاه

بخش دوم: رابطه شعر و زندگی

۲۷۱.....	فصل اول: شعر و جامعه
۲۷۹.....	فصل دوم: شعر و مرگ
	بخش سوم: نقد شعر
۲۹۳.....	فصل اول: لغزش‌های نقد معاصر
۲۹۹.....	فصل دوم: مسئولیت زبانی منتقد عرب
۳۱۱.....	مقدمه چاپ نخست
۳۲۵.....	۱. اختلاف در اصطلاح «شعر آزاد»
۳۲۶.....	۲. فاقد موسیقی شمردن نثر
۳۲۹.....	منابع مترجمان
۳۳۳.....	واژه‌نامه فارسی-عربی
۳۳۹.....	واژه‌نامه عربی-فارسی
۳۴۵.....	نمایه

پیشگفتار مترجمان

تغییر و تحولاتی که در جامعه معاصر عرب رخ داد موجب شد قالب سنتی شعر دیگر قادر به پاسخگویی نیازهای نسل جدید نباشد. روح آشفته این دوران در قالب‌های سنتی اوزان خلیج، نمی‌گنجد و نمی‌توانست مفاهیم مورد نظر شاعران نواندیش را، تمام و کمال منعکس کند؛ از این رو، ساختارگریزی و تحول در قالب‌های سنتی شعر گریزناپذیر بود. ظاهر قالب‌های جدید شعری نمود بارز این ساختارگریزی است.

شعر جدید نه، در زبان عربی، «شعر بحر» (یعنی شعر آزاد) نامیده شد، همچون اغلب جریان‌های جدید. ساج حمله سنت‌گرایان قرار گرفت. عده‌ای شاعران نوگرا را به ناتوانی در سرودن شعر می‌پنداشتند و بر این باور بودند که آنان، برای فرار از دشواری‌های سرودن شعر سنتی، به شعر آزاد پناه برده‌اند. اما به گفته نازک الملائکه، بانوی شعر معاصر عربی، موانعی که متعصمان بر مسیر شعر نو ایجاد می‌کردند همچون سنگی بود که از کوه می‌غلطید، به دشت می‌افتاد و از حرکت باز می‌ایستاد؛ بدون آنکه بتواند مانع جریان رود خروشان شعر آزاد شود.

نازک الملائکه، پیام‌آور سنت‌شکنی در شعر معاصر به گفته خودش، نخستین کسی است که در عروض آزاد شعر سرود. وی، علاوه بر پیش‌دادی در سرودن شعر آزاد، دیدگاه‌هایی انتقادی مطرح کرد که تأثیری شگرف در شعر ر ساعان معاصر برجای نهاد. این شاعر نوگرا منکر سنت نیست بلکه می‌کوشد به مخالفان و منتقدان خود بفهماند شعر آزاد بر پایه شعر سنتی بنا شده است؛ به گونه‌ای که می‌توان، از هر سروده آزاد، مجموعه‌ای از اشعار خلیلی با بحرهای وافی، مجزوء، مشطور، منهوک و ... استخراج کرد. او آزادی این نوع شعر را فقط در انتخاب تعداد تفعله‌های عروضی می‌داند. افزون بر این، نازک به قافیه معتقد است و سکوت و وقف در پایان بیت را ضروری می‌داند. او این دیدگاهش را در کتاب *قضايا الشعر المعاصر* مطرح کرده که، طی آن، جنبه‌های فنی شعر

آزاد را تحلیل کرده است. همچنین، اصطلاحات جدیدی را ابداع کرده است که پیش از او مطرح نشده بود؛ همچون تقسیم ساختار به سه نوع ساختار هرمی، ساختار مسطح، ساختار ذهنی؛ و تقسیم تکرار به تکرار بیانی، تکرار تقسیم و تکرار ناخودآگاه. همین نکته اهمیت و ارزش دیدگاه وی را در این کتاب، برای شناخت شعر آزاد و جنبه‌های فنی آن، بیان می‌کند. به اعتقاد دکتر شفیعی کدکنی (۱۳۸۰: ۱۳۶)، این کتاب «یکی از جامع‌ترین کتبی است که در باب تحولات فرم شعر عرب در عصر ما نوشته شده است و از هوشیار» و فراوانی اطلاع نویسنده خبر می‌دهد». از این رو، ترجمه کتاب حاضر برای آشنایی با شعر آزاد عربی، وزن‌ها، و بحر‌ها، و ساختار آن و دیگر موضوعات مطرح‌شده در این کتاب، بی‌شک برای علاقه‌مندان به شعر جدید مفید و آموزنده خواهد بود.

ترجمه حاضر، هرچون، سایر آثار، با سختی‌هایی روبه‌رو بوده است؛ از جمله دریافت مفهوم صحیح شعرها، ترجمه آنها، که مراجعه به کل اشعار شاعران در دیوانشان را ایجاب می‌کرد و دسترسی‌ناپذیری به دیوان برخی شاعران خود بر این مشکلات افزود. برای ثبت دقیق اشعار، تلاش کردیم به دیوان شاعران مراجعه کنیم؛ بنابراین، در مواردی که میان متن کتاب با دیوان شاعر اختلاف مشاهده کردیم، در پانویست، به آن اشاره داشتیم. تلاش ما مترجمان بر این بود که ضمن حفظ امانت، متنی روان و قابل فهم در اختیار خوانندگان قرار دهیم. در برخی موارد، به جای بیان فارسی و نیز برای روشن شدن موضوع، یک یا دو کلمه به ضرورت ترجمه به‌کار بردیم. ترجمه اشعار، افزوده‌ایم که عیناً در متن کتاب یا اشعار نیست. گاه نیز، به جای آوردن معنای کلمه‌ای، معنای مراد نویسنده یا شاعر را، با واژه‌ای مناسب، بیان کرده‌ایم. اشعار کتاب را نیز، برای سهولت خوانش، حرکت‌گذاری کرده‌ایم و ترجمه آنها را در پانویست آورده‌ایم. به برخی واژگان یا اصطلاحاتی که توضیح و معرفی بیشتر نیاز داشتند نیز، در پانویست، پرداختیم. در پایان، بر خود فرض می‌دانیم از شاعر و مترجم برجسته، جناب آقای موسی بیدج، که در ویرایش اشعار کتاب ما را یاری رساندند، تشکر و قدردانی کنیم.

پیش از ترجمه متن کتاب، ابتدا، نویسنده کتاب و آثار و آرای وی را، به اختصار، معرفی کرده‌ایم. امیدواریم، با ترجمه این کتاب ارزشمند، گامی در جهت آشنایی هرچه بیشتر خوانندگان با شعر آزاد عربی برداشته باشیم.